
JOSEP MORAN I OCERINJAUREGUI

**ASPECTES SINTÀCTICS DE
L'OCCITÀ ANTIC COMPARATS
AMB ELS DEL CATALÀ**

INTRODUCCIÓ

És ben sabut que una de les diferències més paleses entre el català medieval i la llengua dels trobadors és la manca de declinació nominal en català. En aquesta llengua no apareixen les formes específiques de nominatiu en funció de subjecte o de vocatiu si no és per influència occitana, i només en alguns documents en català arcaic podem trobar genuïnament el nominatiu singular en funció d'atribut (Bastardas 1995). Els catalans, que no estaven habituats a la declinació occitana i francesa, devien trobar estranyes i confusionàries les formes de singular amb desinència *-s* de nominatiu singular, però més encara els plurals sense *-s*, és a dir, les formes occitanes de nominatiu plural.

Per il·lustrar aquesta diferència ens basarem en primer lloc en l'homilia III de les Homilies de Tortosa, contemporànies de les d'Organyà, del final del segle XII o del començament del XIII (Moran 1990: 94-97 i 124-137; Soberanas & Rossinyol, eds., 2001). Aquesta homilia correspon a la festivitat dedicada llavors a la Purificació de Santa Maria i ara a la Presentació del Senyor, dita popularment *de la Candelera* (2 de febrer). El text d'aquesta homilia, originàriament en occità, i més concretament en provençal, presenta una refecció i traducció parcial al català en el manuscrit de Tortosa a partir del començament, en la darrera línia de la pàgina 5; tota la pàgina 6 i parcialment la 7 i la 8 foren gratades i reescrites en català, però les línies de l'escriptura nova, en català, no coincideixen amb les antigues, de manera que podem llegir parcialment el text primitiu, en occità, i contrastar-lo amb la versió catalana, quasi contemporània de l'occitana primitiva.

L'altra comparació la farem entre la part comuna de l'homilia v de Tortosa, en versió occitana, i la iv d'Organyà, en versió catalana, que són dedicades al Dimecres de Cendra.

HOMILIA III DE TORTOSA

Respecte de l'homilia III de Tortosa, podem observar en primer lloc que la mateixa mà que probablement va escriure la part catalana d'aquest sermó va esmenar el nominatiu plural subjecte occità «*li colom* [...] van [...]» (p. 7) per «*los coloms* [...] van de dos en dos [...]». El text català d'aquest sermó no manté generalment la declinació occitana, bé que en presenta algunes reminiscències en les fórmules més corrents que no induïen a confusió. En aquest sentit, podem contrastar la frase catalana «*seinors, zo diut sen Luch*» (5.25), amb una altra d'occitana d'aquests sermons: «*aujaz, senhor, co nos amonesta sains Pauls l'apòstols*» (9.6-7). En primer lloc, tenim una fórmula d'interpel·lació en plural que en el text català es troba amb la desinència *-s* provinent de l'acusatiu plural *seinors*, que correspon en el text occità a *senor*, en cas de nominatiu-vocatiu plural. I aquesta forma *seinors*, es repeteix en tot el text català: 6.19, 6.20, 8.24. Veiem a continuació que el subjecte *sen Luch* de la frase catalana no presenta la desinència *-s* del nominatiu singular; però aquesta desinència és present en el subjecte del text occità *sains Pauls l'apòstols*. En català només es conserva alguna relíquia del nominatiu de la tercera conjugació llatina, probablement perquè no presentaven la desinència *-s* i, per tant, no es podia confondre amb el plural. N'és una mostra la forma *hom* (HOMO), encara usada avui en català dialectalment i literàriament com a subjecte personal indeterminat; en aquest text català apareix (*h*)*om* com a subjecte en oració copulativa «aquest *om* era [...]» (6.7) o (6.10), però la forma *home*, derivada de l'acusatiu HOMINEM, també es troba en lloc del nominatiu en funció clara d'atribut: «qui és ver Déu e ver *home*» (7.5), i en funció de subjecte del verb *ésser* amb valor intransitiu d'estat: «[...] era un *home* en Jherusalem» (5.6-7). Respecte de la frase amb subjecte en nominatiu «*séner Deus* [...] perdona al teu serv» (6.14), és possible que el nominatiu *séner* fos una forma genuïnament catalana més o menys fossilitzada perquè ja hem dit que en català s'han mantingut algunes formes provinents de nominatius singulars llatins de la 3a conjugació que no presentaven *-s* o que la van eliminar aviat (*serp, drac, pare, prever*, etc.), però el nominatiu singular *Deus* amb *-s*, crec que és una forma occitana (com en

la frase «*Deus no-s devis*», 7.1), encara que hagi tingut alguna presència en documents catalans medievals per influència occitana; en aquest sentit, podem veure que en la frase citada anteriorment, «qui és ver *Déu* e ver *home*», la forma *Déu* derivada de l'acusatiu singular es troba, com *home*, en clara funció d'atribut.

En la frase «ara seinors preguem N.S. *tuit* ensems» (8.24-25), el nominatiu plural *tuit* és també de procedència occitana, malgrat que aparegui en documents catalans medievals per influència d'aquella llengua. N'és una prova el fet que figuri en el text de les Homilies d'Organyà amb una funció clara de règim: «en aquel loc cessaren les lengues *de tuit*» (2v4).

Altres subjectes o predicatius, que en occità disposen de formes de nominatiu, en aquest text català es troben sense flexió casual: «*tres* (occ. *trei*) coses son e-l lum» (6.28); «aquest hom era *just*» (occ. *justz*) (6.7); «fo *ofert*» (occ. *ofertz*) (8.26).

HOMILIA V DE TORTOSA I IV D'ORGANYÀ

La segona comparació i contrast d'aquesta diferència quant a la declinació la podem establir entre el text provençal de l'homilia v de Tortosa i l'homilia iv d'Organyà, ambdues dedicades al Dimecres de Cendra, que presenten una part que té un origen comú (encara que no una dependència immediata entre elles); la de Tortosa manté la versió occitana mentre que la d'Organyà és traslladada al català, de manera que es pot establir un paral·lelisme entre ambdues versions. Així, tenim en primer lloc:

T: *Sennor*, aujaz que Nostre S. nos [...] apela dolsament [...] (p. 12).

O: S., audir e entendre devem Nostre S. [...] e com nos apelà dolzament [...] (4v16-17).

T: *Sennor*, bon és altrui avers a penre, [...] (p. 13).

O: S., bo és altrui aver a pendre, [...] (5r22).

El text de Tortosa presenta en el nominatiu-vocatiu plural *Sennor* 'senyors'. El d'Organyà en aquests casos només presenta la inicial S., però en Organyà I trobem *senniors* en aquesta funció: «*Senniors*, aizò vol dir e mostrar [...]» (1v4).

Una altra forma de nominatiu plural no sigmàtica en el text occità contrasta amb la forma catalana amb -s:

T: et i laissa un pertús per on *li lairó* lai intron (p. 12).

O: e i laxa un trauc on entran *los laires* (5r9).

Com hi podem observar, la forma occitana *lairó* no presenta *-s*, però sí *o* tònica provinent del nominatiu plural LATRONE(S) de la tercera declinació imparasil·làbica, mentre que la catalana *laïres* presenta *-s* analògica afegida a una solució de tipus occità del nominatiu singular del llatí LATRO.

Unes altres mostres d'aquest contrast; en primer lloc, tenim:

T: Quia de corde exeunt cogitationes male, [...] e *tug li mal* del món (p. 12).
O: Del cor ixen males cogitacions [...] e *tots los mals* del món (4v22-23).

On el subjecte plural de la frase és en nominatiu: *tug li mal*, en la versió occitana de Tortosa, mentre que apareix traduïda en cas universal en la catalana d'Organyà: *tots los mals*.

A continuació hi ha un paral·lelisme ben curiós:

T: de *trastot són peccat* si deu a Deu tornar (p. 12).
O: de *tots sos peccads* si deu on partir (5r4),

on veiem que el sintagma occità *trastot son peccat*, en singular, dins un complement preposicional, és a dir, de règim, fou interpretat per l'escrivà català com si fos de plural: *tots sos peccads*, en què podia influir el sentit de pluralitat del text occità.

Uns altres paral·lelismes, ben significatius, es troben en les frases següents:

T: car si pren sa penitencia d'un peccat que aja fait *d'homen* que aja mort [...] (p. 12).
O: car si pren *om* penitència de sos peccats, si-ls à fait *d'om* que aja mort [...] (5r4-5),

on podem veure que en Tortosa apareix correctament la forma de règim: *d'homen*, mentre que en el text català s'aplica la forma *om* provinent del nominatiu tant en funció de subjecte (*pren om*), com funció de règim (*d'om*).

El mateix fenomen apareix en:

T: *Quals pros* és *ad ome* [...] (p. 12) T: lo peccat *ad òmen* (p. 13).
O: *Qual prod* és *ad om* [...] (5r8) O: lo peccat *ad om* (5r20),

on el traductor català interpreta bé la forma de singular occitana *Quals*, que tradueix *qual*, però també aquí aplica la forma *om*, provinent del nominatiu, amb funció de

règim, que contrasta amb l'occitana *adome(n)*. És clar, doncs, que la forma *om* en català, provinent del nominatiu, es troba desfuncionalitzada quant al cas.

El nominatiu sigmàtic *Déus* apareix en:

T: zo diz que *Déus* non perdona pas lo peccat ad homen (p. 13).
O: Aizò dix que no perdonaria *Déus* pas lo peccat ad om (5r19-20),

on podem veure que la forma *Déus* es manté en el text català. Es tracta d'un nom que no presentava pas ambigüitat amb una possible forma de plural.

Però sí que veiem traduïdes les formes sigmàtiques de present en les oracions següents:

T: Sennor, *bon* és altrui *avers* o penre, mais *mals* és a rendre (p. 13).
O: S., *bo* és altrui *aver* a pendre, mas *mal* és a rendre (5r21-22),

on, a més d'observar que en el text occità figura *bon* en lloc de *bons*, probablement per descuit del copista català (cf. amb *mals*), hi podem comprovar que els nominatius d'atribut *avers* i *mals* són traduïts per les formes catalanes universals *aver* i *mal*.

I també en:

T: que *uns monges* quant dec morir devezí tot son aver [...] e per aquels dos besans dec esser perduz, [...] (p. 13).
O: que *u(n) monge* fo e quan se dec morir, devezí tot son aver [...] e per aquels dos besans deg esser perdud en infern [...] (5r23).

És evident que per a un catalanoparlant no versat en la llengua occitana aquestes formes sigmàtiques de nominatiu singular es confonien amb les del plural respectiu.

Quant a la morfologia verbal, podem observar que la forma de present occitana *diz* (< DICIT), en present històric, és interpretada en el text català com si fos de perfet, i traduïda per *dix* 'digué' (< DIXIT):

T: Tornaz vos a mi, zo *diz* Nostre S. [...] (p. 13, pàssim).
O: Tornad-vos a mi, zo *dix* N.-S. [...] (4v18, pàssim),

que tradueix el text llatí de l'epístola del dia: «Haec dicit Dominus: Convertimini ad me...». El traspàs de temps ve propiciat pel fet que l'escrivà català devia sentir més pròximes fonèticament les formes *diz* (present en occità) i *dix* (passat en català), que no

pas *diz* amb *diu* (present en català), que llavors ja era la forma ordinària de present en català (veg. *zo diut sen Luch*, p. 5 del text català de Tortosa, amb *u* interlinear). Aquesta confusió de temps fou possible per la coincidència escrita, sense accentuació gràfica, de les formes de present del tipus *apela* amb la del passat feble *apelà*, en frases com:

T: e cosí nos *apela* dolsament (p. 12).
O: e com nos *apelà* dolzament (4v17).

És regular la concordança del participi dels temps compostos de perfet dels verbs transitius amb l'objecte directe:

T: E quals que *peccaz* ajam *faiz* entrò aici [...] (p. 13).
O: E quals que *peccads* aja om *faitz* entrò aizí [...] (5v8).

A més, trobem en el text català una forma verbal de 4a persona amb *-s*; no *fazams* (5v11), que contrasta no solament amb l'occitana corresponent; *fazam* (p. 13) sinó també amb les altres catalanes de la mateixa persona: *devem* (5v16), *trobam* (5r22-23), etc. És per això que pensem que la *-s* de *fazams* es tracta probablement d'un error del copista, però potser no podem descartar del tot que es tracti d'un arcaisme etimològic, provinent de FACIAMUS.

JOSEP MORAN I OCERINJAUREGUI
Universitat de Barcelona

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- BASTARDAS, J. (1995) «Els singulars en *-s* en el català preliterari: el cas atribut», dins *La llengua catalana mil anys enrere*, Barcelona, Curial, pp. 303-324.
- MORAN, J. (1990) *Les Homilies de Tortosa*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- SOBERANAS, A. & A., ROSSINYOL, eds. (2001) *Homilies d'Organyà*, estudi d'Armand Puig i Tàrrach, Barcelona, Barcino.